

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

I. ΓΕΝΙΚΟΙ ΣΚΟΠΟΙ

Η διδασκαλία του μαθήματος της φιλοσοφίας αποβλέπει στην επίτευξη των παρακάτω γενικών σκοπών:

- να κατανοήσουν οι μαθητές την ιδιοτυπία, τη μέθοδο και τη σπουδαιότητα της φιλοσοφίας ως πνευματικής επίδοσης.
- να εξοικειωθούν με τους όρους και τις έννοιες που αποτελούν «κλειδιά» για την κατανόηση των ιδεών που αναφέρονται στον κοινωνικό, τον οικονομικό, τον επιστημονικό και τον πνευματικό βίο.
- να προσεγγίσουν στοχαστικά τα μεγάλα ερωτήματα που διατυπώνει ανέκαθεν ο άνθρωπος για την ύπαρξή του και το νόημά της και, προπάντων, να προσεγγίσουν κριτικά τις απαντήσεις που δόθηκαν κατά καιρούς σε αυτά.
- να διαμορφώσουν σταδιακά προσωπική αλλά κριτικά θεμελιωμένη άποψη για τον κόσμο και τη ζωή, με αφετηρία τη σύνθεση των σχολικών γνώσεων, των προσωπικών τους απόψεων και της κοινωνικής εμπειρίας τους.
- να οδηγηθούν σταδιακά στην αυτογνωσία και, μέσω αυτής, στην προσπάθεια για αυτοκαθορισμό τους ως άτομα, κοινωνικές υπάρξεις και ενεργοί πολίτες στο πλαίσιο της ελληνικής πολιτείας αλλά και της ευρωπαϊκής ένωσης.
- να αποκτήσουν σταδιακά τη θεωρητική συγκρότηση και τη γενική παιδεία, στις οποίες θα θεμελιωθεί στέρεα η επιτυχής μεταγενέστερη επίδοσή τους σε συγκεκριμένες πρακτικές δραστηριότητες.

II. ΔΙΔΑΚΤΕΑ ΥΛΗ

1. ΑΡΧΕΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΤΑΞΗ Β΄ (Θεωρητική Κατεύθυνση, Υποχρεωτικό)

1.1 Διδακτικοί στόχοι

Οι επιμέρους στόχοι της διδασκαλίας του συγκεκριμένου μαθήματος είναι:

- να εξοικειωθούν οι μαθητές με τις έννοιες της φιλοσοφίας, της επιστήμης και της τέχνης καθώς και με τη διεπιστημονική διαπλοκή τους.
- να κατανοήσουν την ανάπτυξη του φιλοσοφικού λόγου και να διαπιστώσουν τη διαλεκτική κίνηση των επιχειρημάτων, πράγμα που αποτελεί το ουσιαστικό νόημα της φιλοσοφίας.
- να συνειδητοποιήσουν ότι η φιλοσοφία είναι ταυτόχρονα γνώση, μέθοδος έρευνας και στάση ζωής.
- να κατανοήσουν ότι η μελέτη των γνωσιολογικών προβλημάτων είναι επιβεβλημένη για τρεις λόγους:
  - α) γιατί επιτρέπει στο φιλοσοφικό στοχασμό να διερευνήσει το αντικείμενο, τη δυνατότητα και το κύρος της γνώσης, ξεκινώντας από

- ορισμένα, «άτοπα» έστω, και αφελή για την εποχή μας ερωτήματα:
- β) γιατί κατατοπίζει γύρω από τις θεωρίες ορισμένων σχολών που αποτελούν κορυφαίες στιγμές του φιλοσοφικού στοχασμού και
  - γ) γιατί προετοιμάζει το έδαφος για τη μελέτη της θεωρίας της επιστήμης.
  - να συνειδητοποιήσουν ότι η μελέτη της ηθικής προάγει την πεποίθηση ότι:
    - α) η ηθική στάση και συμπεριφορά είναι προνόμιο αλλά και ευθύνη του ανθρώπου.
    - β) η ηθική συμπεριφορά, ενώ επηρεάζεται σημαντικά από τα κοινωνικο-πολιτικά δεδομένα, ταυτόχρονα επιδρά άμεσα σε αυτά και τα καθορίζει
    - γ) η αυθεντικότητα της ηθικής πράξης είναι συνάρτηση του βαθμού στον οποίο αυτή η πράξη αποτελεί καρπό υπεύθυνης και διαυγούς επιλογής.
    - δ) η ηθική ελευθερία κατακτάται σταδιακά με επίμοχθο αγώνα και απαιτεί συνεχή έμπρακτη επιβεβαίωση.
  - να συνειδητοποιήσουν:
    - α) την ιδιαιτερότητα της αισθητικής ως κλάδου της φιλοσοφίας.
    - β) τη διαφοροποίηση της «αισθητικής στάσης» του πνεύματος από την ηθική και την επιστημονική στάση.
    - γ) τη σημασία της τέχνης ως πνευματικής επίδοσης ισότιμης προς την επιστημονική αλήθεια και την ηθική γνησιότητα.

1.2. Διδακτέα ύλη

Το μάθημα διδάσκεται 2 ώρες την εβδομάδα για όλο το σχολικό έτος.

Ως διδακτέα ύλη καθορίζονται τα παρακάτω κεφάλαια του διδακτικού βιβλίου:

A. Εισαγωγή, σελ. 5-8

B. Οντολογία και Γνωσιολογία:

1. Οι προσωκρατικοί Φιλόσοφοι, σ. 12-20

2. Οι σοφιστές και ο Σωκράτης, σ. 20-23

3. Ο Πλάτωνας, σ. 23-29

4. Ο Αριστοτέλης, σ. 29-33

5. Οι σκεπτικοί φιλόσοφοι, σ. 33-36

6. Ο Ρενέ Ντεκάρτ, σ. 36-44

7. Οι εμπειρικοί φιλόσοφοι, σ. 44-52

8. Ο Ιμανουέλ Καντ, σ. 53-61

Γ. Ηθική:

1. Οι σοφιστές και ο Σωκράτης, σ. 74-76

2. Σωκρατικές θεωρίες, σ. 76-86

3. Η θεωρία του Αριστοτέλη για τη μεσότητα, σ. 86-89

4. Η στωική θεωρία, σ. 90-93

5. Η θεωρία του Τ. Χομπς για το ένστικτο της αυτοσυντήρησης, σ. 94-96

Δ. Αισθητική:

1. Η καθολική σημασία της ποίησης και ο καθαρτικός χαρακτήρας της τραγωδίας κατά τον Αριστοτέλη, σ. 135-137

Επισημαίνεται ότι, μετά το τέλος της διδασκαλίας κάθε περιόδου ή κάθε ιδιαίτερου φιλοσόφου, θα πρέπει να γίνεται συνοπτικά η ενοποίηση του συνολικού συστήματος σκέψης, δηλαδή να ολοκληρώνεται η γνωσιολογική, ηθική και αισθητική θεωρία κάθε φιλοσόφου ή φιλοσοφικής σχολής. Η γνωσιολογική, ηθική και αισθητική θεωρία π.χ. του Πλάτωνα, του Αριστοτέλη, του Καντ κτλ. να παρουσιάζονται, σε μία τελική διδακτική ώρα, ως ένα συνεκτικό και ολοκληρωμένο σύνολο (βλ. παράδειγμα συνολικής αποτίμησης στο τέλος της ενότητας V). Επίσης καλό είναι να αξιοποιούνται διδακτικά και να τονίζονται τα σημεία διαθεματικής και διεπιστημονικής επικάλυψης από άλλα αντικείμενα που διδάσκονται οι μαθητές/τριες (ιστορία, λογοτεχνία, θετικές επιστήμες) καθώς και από το βιβλίο «Προβλήματα Φιλοσοφίας» της Θετικής Κατεύθυνσης. Από το βιβλίο αυτό πρέπει ιδιαίτερα να χρησιμοποιούνται τα συνοδευτικά φιλοσοφικά κείμενα και οι ερωτήσεις/ασκήσεις που υπάρχουν στο βιβλίο του καθηγητή. Τα «Θέματα προς συζήτηση» που υπάρχουν στο τέλος του βιβλίου «Αρχές Φιλοσοφίας» καλό είναι να αξιοποιούνται για την αξιολόγηση της κατανόησης και εμπέδωσης της ύλης κάθε διδακτικής ενότητας.

2. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΤΑΞΗ Γ' (Θετική Κατεύθυνση, Επιλογής)

2.1 Διδακτικοί Στόχοι

Οι επιμέρους στόχοι της διδασκαλίας του συγκεκριμένου μαθήματος είναι:

- να κατανοήσουν τις φιλοσοφικές έννοιες και να αφομοιώσουν τα επί μέρους θέματα.
- να συνειδητοποιήσουν ότι η φιλοσοφία είναι ταυτόχρονα γνώση, μέθοδος έρευνας και στάση ζωής.
- να συνειδητοποιήσουν ότι:
  - α) ο άνθρωπος είναι μια ύπαρξη που χαρακτηρίζεται από ιδιαιτερότητα και μοναδικότητα.
  - β) η ύπαρξη αυτή πρέπει να προαχθεί από κάθε άποψη (ικανοποίηση υλικών αναγκών, πνευματική καλλιέργεια, κοινωνική απελευθέρωση, κατοχύρωση αξιοπρέπειας, ηθική τελείωση).
  - γ) στην ολοκλήρωση του ανθρώπου συντελεί σημαντικά η απαλλαγή του από την αλαζονεία της δύναμης καθώς και από τη μετριοφροσύνη που πηγάζει από την αυτογνωσία και την επίγνωση των αν-

θρώπων ορίων.

- δ) ο σεβασμός του φαινομένου της ζωής και, γενικότερα, της φύσης, βαθαίνει και πλουτίζει την κατάφαση του ανθρωπισμού.
- να συνειδητοποιήσουν ότι:
    - α) η σπουδαιότητα της λογικής ως κλάδου της φιλοσοφίας έγκειται στη μελέτη των αρχών και των κανόνων λειτουργίας της σκέψης, η οποία συνδέεται άμεσα με τη γλώσσα ως πολιτισμική και πνευματική κατάκτηση αλλά και με την ανάπτυξη των θετικών επιστημών.
    - β) οι λογικές αρχές, που αποτελούν το πλαίσιο λειτουργίας της σκέψης, γίνονται σήμερα στόχος επιστημολογικής αμφισβήτησης, η οποία, χωρίς να τις αναιρεί στα κύρια σημεία τους, συμβάλλει στην κριτικότερη διατύπωσή τους.
    - γ) η λογική, που αποτελεί εγγύηση για την ορθή λειτουργία της σκέψης, έχει ταυτόχρονα και τα όριά της, με την έννοια ότι αδυνατεί να οδηγήσει στην επιστημονική γνώση χωρίς τη στήριξη εμπειρικών δεδομένων.
  - να κατανοήσουν ότι η μελέτη των γνωσιολογικών προβλημάτων είναι επιβεβλημένη για τρεις λόγους:
    - α) γιατί επιτρέπει στο φιλοσοφικό στοχασμό να διερευνήσει το αντικείμενο, τη δυνατότητα και το κύρος της γνώσης, ξεκινώντας από ορισμένα, «άτοπα» έστω, και αφελή για την εποχή μας ερωτήματα.
    - β) γιατί κατατοπίζει σχετικά με τις θεωρίες ορισμένων σχολών που αποτελούν κορυφαίες στιγμές του φιλοσοφικού στοχασμού και
    - γ) γιατί προετοιμάζει το έδαφος για τη μελέτη της θεωρίας της επιστήμης.
  - να συνειδητοποιήσουν, με αφετηρία την κατανόηση των σχετικών εννοιών και την αφομοίωση των επιμέρους θεμάτων, ότι:
    - α) η ανάπτυξη της επιστήμης αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα πολιτιστικά επιτεύγματα του δυτικού πολιτισμού και σημαντική υπήρξε επίσης η συμβολή του ελληνικού πνεύματος.
    - β) η επιστήμη κατατείνει στην όσο το δυνατόν περισσότερο έγκυρη και αντικειμενική σύλληψη των αιτίων που προκαλούν τα φαινόμενα και, κυρίως, των νόμων που τα διέπουν.
    - γ) τα πορίσματα της επιστήμης δεν έχουν τελεσίδικο χαρακτήρα, αλλά διαρκώς αναθεωρούνται ή και αντικαθίστανται από άλλα με βάση τα εκάστοτε καινούρια δεδομένα της έρευνας.
    - δ) η επιστημονική γνώση είναι μια τεράστια δύναμη, όπως αποδεικνύει η αξιοποίησή της από την τεχνική/τεχνολογία, που, όμως, πρέπει να βρίσκεται συνεχώς υπό έλεγχο.
    - ε) η τεχνική/τεχνολογία, ενώ βελτίωσε σημαντικά τις συνθήκες διαβίωσης του ανθρώπου, ταυτόχρονα συνιστά για τον ίδιο σοβαρή απειλή, ιδιαίτερα στον οικολογικό τομέα.
  - στ) είναι έργο της φιλοσοφίας η σύλληψη αξιών και η διατύπωση σκοπών που θα συμβάλουν στην ευεργετική για τον άνθρωπο αξιοποίηση της τεχνικής/ τεχνολογίας.

- ζ) ο άνθρωπος οφείλει να προφυλαχθεί από την αλαζονεία της δύναμης προστατεύοντας το φυσικό περιβάλλον, περιφρουρώντας το φαινόμενο της ζωής και επιδεικνύοντας κοινωνική ευαισθησία.

2.2. Διδακτέα Ύλη

Το μάθημα διδάσκεται 2 διδακτικές ώρες την εβδομάδα για όλο το σχολικό έτος.

Ως διδακτέα ύλη καθορίζονται όλα τα κεφάλαια του διδακτικού βιβλίου. Συνιστάται ιδιαίτερα να αξιοποιούνται διδακτικά και να τονίζονται τα σημεία διαθεματικής και διεπιστημονικής επικάλυψης από άλλα αντικείμενα που διδάσκονται οι μαθητές/τριες (ιστορία, λογοτεχνία, θετικές επιστήμες) καθώς και από το βιβλίο «Αρχές Φιλοσοφίας» της Θεωρητικής Κατεύθυνσης.

Απαραίτητο είναι να χρησιμοποιούνται κατάλληλα τα συνοδευτικά φιλοσοφικά κείμενα και οι ερωτήσεις/ασκήσεις που υπάρχουν στο τέλος κάθε διδακτικής ενότητας καθώς και οι συσχετισμοί μεταξύ των κεφαλαίων όπως παρουσιάζονται στο βιβλίο του καθηγητή. Οι ερωτήσεις που υπάρχουν κατά κεφάλαιο στο βιβλίο του καθηγητή καλό είναι να αξιοποιούνται για την αξιολόγηση της κατανόησης και εμπέδωσης της ύλης κάθε διδακτικής ενότητας.

III. ΜΕΘΟΔΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Γενικές οδηγίες

Το μάθημα της φιλοσοφίας είναι κατ' εξοχήν μορφωτικό μάθημα, καθώς δίνει την ευκαιρία να προσεγγίζονται εναλλακτικοί τρόποι περιγραφής, ερμηνείας και εξήγησης του κόσμου. Επομένως η διδασκαλία του πρέπει να είναι «ανοιχτή» και επικοινωνιακή και να γίνεται με καθοδηγούμενο ερμηνευτικό και κριτικό διάλογο. Ο σκοπός μας κάθε φορά δεν πρέπει να είναι απλώς η διδακτική ολοκλήρωση και η γνωστική εμπέδωση του μαθήματος, αλλά κυρίως η δημιουργία μιας ατμόσφαιρας οικείωσης και βιωματικότητας, που να επιτρέπει στους μαθητές και τις μαθήτριες να διατυπώνουν έναν αυθόρμητο και προσωπικό προβληματισμό.

Ο/η καθηγητής/τρια που αναλαμβάνει το μάθημα της φιλοσοφίας δεν πρέπει να διδάσκει τη φιλοσοφία, αλλά να μαθαίνει στα παιδιά πώς να φιλοσοφούν. Γι' αυτό είναι σκόπιμη και αποτελεσματική για τη μαθητική συμμετοχή η χρήση παραδειγμάτων, προβλημάτων ή διλημμάτων που προκύπτουν από την καθημερινή ζωή. Η μύηση στην ιδιαιτερότητα και τη σημασία της φιλοσοφίας μπορεί να γίνει με τη μελέτη των κατάλληλων κάθε φορά κειμένων και τη συστηματική ανάλυση βασικών φιλοσοφικών εννοιών. Είναι απαραίτητο να διεγερθεί το ενδιαφέρον των μαθητών/τριών, και αυτό μπορεί να γίνει με την ενθάρρυνσή τους να συζητήσουν χαρακτηριστικούς όρους, ιδέες και θέματα που αφορούν το φιλοσοφικό στοχασμό.

Ο βασικός στόχος του φιλοσοφικού μαθήματος δεν είναι η απομνημόνευση μιας διαδοχής φιλοσοφικών σχολών και θεωριών αλλά η κατανόηση μιας αλληλουχίας φιλοσοφικών προβλημάτων, όπως αυτά παρουσιάζονται στις διάφορες ιστορικές εποχές. Συγκεκριμένα πρέπει ο/η καθηγητής/τρια να οδηγήσει τα παιδιά κατάλληλα, ώστε να αντιληφθούν πώς γεννιέται και πώς αναπτύσσεται σε μια κοινωνία ο φιλοσοφικός λόγος· ποια προβλήματα αποκαλύπτει και προσπαθεί να ερμηνεύσει· τι κριτική επιδέχονται τα διάφορα φιλοσοφικά ρεύματα στα πλαίσια της δικής μας κοινωνίας και του δικού μας πολιτισμού. Έτσι η διδασκαλία της φιλοσοφίας μπορεί να προσφέρει μια λειτουργική γνώση της δύναμης του ανθρώπινου νου και να ωθήσει τους/τις μαθητές/τριες να προβληματίζονται και να κρίνουν. Σημαντικότερο λ.χ. από το να ξέρουν λεπτομερώς τα παιδιά τις ιδέες του Αυγουστίνου και του Ακινάτη είναι να μπορούν να διατυπώσουν σε τι συνίσταται η διαφορά της πίστης από τη γνώση και γιατί αυτή η διαφορά είναι σημαντική. Επίσης δεν αρκεί να κατανοούν τι σημαίνει η πρόταση του Ντεκάρτ «σκέφτομαι άρα υπάρχω»· σπουδαιότερο είναι να μπορούν να αναπαράγουν το λογικό συλλογισμό που καταλήγει στην πρόταση αυτή. Ή, ακόμη, χρησιμότερο από το να γνωρίζουν τι είπαν οι επιμέρους φιλόσοφοι για τη σχέση ψυχής/σώματος είναι να μπορούν να κρίνουν τι επιπτώσεις έχει για την ηθική δράση η έμφαση στη μία ή στην άλλη διάσταση της ανθρωπίνης υπόστασης.

Οι φιλόσοφοι και οι φιλοσοφικές θεωρίες που παρουσιάζονται στις ενότητες για τις μεγάλες μεταφυσικές θεωρίες και τα σύγχρονα φιλοσοφικά ρεύματα δεν είναι τόσο αντικείμενο απομνημόνευσης όσο κριτικού συνδυασμού μεταξύ τους. Καλό θα ήταν κάθε φιλόσοφος να συνδεθεί με μία κεντρική ιδέα ή θεωρία του, ώστε να μπορούν στη συνέχεια οι μαθητές/τριες να αντιπαραβάλουν τις διάφορες απόψεις σε μία προσπάθεια να παραγάγουν έναν δικό τους προσωπικό φιλοσοφικό λόγο. Τέτοιες συνδέσεις θα μπορούσαν να είναι π.χ. Πλάτων > θεωρία των Ιδεών, Αριστοτέλης > θεωρία της αιτιότητας, Ντεκάρτ > ορθολογισμός, Καντ > κριτική φιλοσοφία, Βίτγκενσταϊν > φιλοσοφία της γλώσσας, Λογικός Θετικισμός > αρχή της επαλήθευσης κλπ.

Όσον αφορά τις ερωτήσεις στο διδακτικό βιβλίο, να τονισθεί ο διερευνητικός χαρακτήρας τους, ώστε να προκαλείται η περιέργεια και το ενδιαφέρον των παιδιών. Πολλές απ' αυτές επιδέχονται περισσότερες από μία δυνατές απαντήσεις, γεγονός που πρέπει ιδιαίτερα να επισημανθεί πρώτον, για να φανεί η ποικιλία και η πολυφωνικότητα της φιλοσοφικής προσέγγισης, και δεύτερο και σπουδαιότερο, για να γίνει κατανοητό ότι για την φιλοσοφία «βασίλική οδός» δεν υπάρχει. Αντίθετα κάθε άνθρωπος μπορεί να οικοδομήσει έναν προσωπικό, λογικό και υπεύθυνο (και γι' αυτό έγκυρο και σεβαστό) φιλοσοφικό λόγο.

Ένα τελευταίο πράγμα που πρέπει να συζητηθεί, επίσης, είναι η έμφαση στον κοινωνικό ρόλο της φιλοσοφίας στο σύγχρονο κόσμο, ιδιαίτερα όταν αυτή παρουσιάζεται σε μian ιστορική και πολιτισμική προσέγ-

γηση, ως αποτέλεσμα δηλαδή συγκεκριμένων ιστορικών συνθηκών και ως προϊόν συγκεκριμένων κοινωνιών και πολιτισμών. Οι μαθητές/τριες πρέπει να αντιληφθούν ότι οι φιλοσοφικές ιδέες έχουν νόημα μέσα στο κοινωνικό σκηνικό που τις γέννησε. Το αντικείμενό τους είναι λειτουργίες και σχέσεις: πώς αναδύεται και πώς αναπτύσσεται σε μια εποχή ο φιλοσοφικός λόγος; Πώς ακούγεται ή διαβάζεται και πώς συζητείται; Τι απήχηση έχει σε άλλες μορφές πολιτισμού; Πώς επιβιώνει και πώς χάνεται; Μ' αυτούς τους διδακτικούς τρόπους μπορούμε να αποκαλύψουμε τον χρηστικό ρόλο της φιλοσοφίας: πώς δηλαδή μπορούμε –αν μπορούμε– με τη σκέψη μας να κινητοποιήσουμε τη δράση για τη βελτίωση της ζωής μας.

IV. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΑ ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

I. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

- A. Αρχαία Ελληνική Φιλοσοφία (περίπου 600-500 π.Χ.)
1. Προσωκρατική και Σοφιστική (600-400 π.Χ.)
  2. Κλασική – Σωκράτης, Πλάτων, Αριστοτέλης (4^{ος} αι. π.Χ.)
  3. Ελληνιστική (300 π.Χ. - 500 μ.Χ.)
- Σχολές: Ακαδημία
Περίπατος
Στοά (ελληνική -Χρύσιππος
ρωμαϊκή - Σενέκας, Μάρκος Αυρήλιος, Επίκτητος)
Επικούρειοι
Νεοπλατωνικοί
- B. Μεσαιωνική Φιλοσοφία (500-1400 μ.Χ.)
1. Πατερική – Ωριγένης, Αυγουστίνος (ως το 500)
  2. Σχολαστική – Άνσελμος, Θωμάς Ακινάτης (ως το 1400)
  3. Μυστικισμός – Eckart
- Γ. Νεότερη Φιλοσοφία (1400/1600 - μέσα 19^{ου} αι.)
1. Αναγέννηση - Cusanus, Bruno
  2. Εποχή των μεγάλων συστημάτων (17^{ος} αι.)
Ορθολογισμός – Descartes, Pascal, Spinoza, Leibniz
Εμπειρισμός – Bacon, Hobbes, Locke, Berkeley, Hume
  3. Διαφωτισμός – Αγγλικός, Γαλλικός, Γερμανικός (18^{ος} αι.)
  4. Κλασικός Ιδεαλισμός – Kant, Fichte, Schelling, Hegel (1770-1830)
- Δ. Σύγχρονη Φιλοσοφία (μέσα 19^{ου} αι. κ.ε.)
1. Φιλοσοφία της ζωής – Nietzsche, Bergson
  2. Θετικισμός, Νεοθετικισμός, Λογικός Θετικισμός
– Comte, Wittgenstein, Russel, Schlik, Carnap, Popper
  3. Υλισμός – Feuerbach, Marx, Engels
  4. Πραγματισμός – James, Dewey, Peirce

5. Νεοκαντιανισμός – Cohen, Natorp, Windelbandt
6. Φαινομενολογία – Husserl, Merleau-Ponty
7. Υπαρξισμός – Kierkegaard, Jaspers, Heidegger, Sartre
8. Αναλυτική φιλοσοφία – Russell, Wittgenstein, Ryle, Austin, Searle
9. Θεωρία των επιστημονικών επαναστάσεων - Kuhn

Ι Ι. ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΑ

Αντικείμενο: η ικανότητα του ανθρώπου να γνωρίζει
η ίδια η γνώση που αποκτάται και το περιεχόμενο της
ο τρόπος με τον οποίο ο άνθρωπος φθάνει στη γνώση

Βασικά προβλήματα: η ουσία ή η αλήθεια της γνώσης
η δυνατότητα της γνώσης
η πηγή ή η φύση της γνώσης

Σχολές ή στάσεις (-ισμοί) των φιλοσόφων αντίστοιχες προς τα προβλήματα:

ΠΡΟΒΛΗΜΑ	ΣΧΟΛΕΣ	ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ
η ουσία ή αλήθεια της γνώσης	ιδεαλισμός	Πλάτων, Descartes, Berkeley, Hegel
	ρεαλισμός	Εμπεδοκλής, Δημόκριτος, Locke
δυνατότητα της γνώσης	υλισμός	Marx, Engels
	φαινομενολογία	Kant, Natorp, Husserl
	δογματισμός	Πλάτων, Στωικοί, Descartes, Spinoza, Leibniz
	σκεπτικισμός	Πύρρων, Αινησίδημος, Σέξτος
	πραγματισμός	James, Pierce, Dewey
	θετικισμός	F.Bacon, Comte, Mach
πηγή της γνώσης	κριτικισμός	Kant
	ορθολογισμός	Πλάτων, Descartes, Spinoza, Leibniz, Hegel
	εμπειρισμός	Σοφιστές, Αριστοτέλης, Locke, Berkeley, Hume
	κριτικισμός	Kant

V. ΤΡΟΠΟΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

1. Ο τρόπος και η διαδικασία αξιολόγησης του μαθήματος είναι αναπόσπαστο μέρος της διδασκαλίας του. Η αξιολόγηση, επομένως, δεν έρχεται μετά την ολοκλήρωση της διδασκαλίας. Αντίθετα, συντελείται κάθε στιγμή της. Και αυτό, γιατί η αξιολόγηση προκύπτει από τις

απορίες, τα ενδιαφέροντα, τα ερωτηματικά και, γενικότερα, την ενεργητική συμμετοχή των μαθητών/τριών μέσα από την «εμπλοκή» τους στο διάλογο. Η διαπίστωση των στοιχείων αυτών είναι κριτήριο της διδακτικής επιτυχίας του μαθήματος.

2. Ειδικότερα, η αξιολόγηση κάθε κεφαλαίου πρέπει να γίνεται με ερωτήσεις και ασκήσεις φιλοσοφικής επιχειρηματολογίας, με τις οποίες θα ελέγχεται κατά πόσο οι μαθητές/τριες:
  - α) κατανόησαν τη διδαχθείσα ύλη.
  - β) είναι σε θέση να την αξιοποιήσουν κριτικά, για να εμβαθύνουν περισσότερο στο συζητούμενο θέμα ή να διατυπώσουν πάνω σ' αυτό μια αποδεικτικά θεμελιωμένη προσωπική θέση.
3. Είναι αυτονόητο ότι οι ερωτήσεις θα είναι πρωτίστως ανοιχτού τύπου ή ελεύθερης ανάπτυξης, γιατί αυτές προσφέρονται για το μάθημα της Φιλοσοφίας. Δε θα αποκλείεται όμως ο συνδυασμός τους με μικρό αριθμό ερωτήσεων «αντικειμενικού» ή «κλειστού» τύπου («σωστό-λάθος», σύζευξης, πολλαπλής επιλογής) και, κυρίως, ερωτήσεων, στις οποίες συνδυάζεται ο αντικειμενικός τύπος με την ελεύθερη ανάπτυξη (π.χ. σημειώστε τη σωστή απάντηση και αιτιολογήστε πλήρως την επιλογή σας).

Ο τρόπος αξιολόγησης του μαθήματος της Φιλοσοφίας καθορίζεται από το άρθρο 15, παράγραφος ΙΓ. του Π.Δ. 86/2001. Οι μαθητές/τριες εξετάζονται σε ερωτήσεις ανοιχτού τύπου ή ελεύθερης ανάπτυξης σε συνδυασμό με ερωτήσεις κλειστού ή αντικειμενικού τύπου. Οι ερωτήσεις ταξινομούνται σε δύο ομάδες: η πρώτη ομάδα περιλαμβάνει ερωτήσεις (όχι λιγότερες από δύο) που είναι δυνατό να αναλυθούν σε υποερωτήματα και οι οποίες ελέγχουν τη γνώση και την κατανόηση της εξεταζόμενης ύλης· η δεύτερη περιλαμβάνει ερωτήσεις (επίσης όχι λιγότερες από δύο) που ελέγχουν τη συνθετική και κριτική ικανότητα των μαθητών/τριών και οι οποίες απαιτούν συνδυασμό γνώσεων.

Η βαθμολογία κατανέμεται κατά 50% σε καθεμία από τις ομάδες αυτές και ισομερώς στα αντίστοιχα υποερωτήματα, εφόσον υπάρχουν, εκτός εάν διαφοροποιείται σύμφωνα με τη βαρύτητα των ερωτήσεων με ανάλογη οδηγία από την Κεντρική Επιτροπή Εξετάσεων.

Κατά τη βαθμολόγηση της πρώτης ομάδας ερωτήσεων θετικά αξιολογούνται:

- η ορθότητα, η πληρότητα και η σαφήνεια των απαντήσεων
- η ακριβής απόδοση και τεκμηρίωση των φιλοσοφικών όρων και θεωριών από τους/ις μαθητές/τριες
- η κατανόηση του περιεχομένου των φιλοσοφικών εννοιών και η ορθή χρήση τους στην ανάπτυξη του προβληματισμού τους.

Σε περίπτωση που ζητείται ορισμός ή περιγραφή μιας έννοιας, θεωρίας ή φιλοσοφικού συστήματος, δεν είναι απαραίτητη η αυτολεξεί απομνημόνευση από το κείμενο του σχολικού βιβλίου. Οι εξεταζόμενοι/ες μπορούν να αποδώσουν με προσωπική διατύπωση και να διασαφήσουν με παραδείγματα την απάντησή τους, αρκεί να αποδεικνύεται ότι

κατανοούν την ιδιαίτερη σημασία και χρήση των φιλοσοφικών όρων.

Σε περίπτωση που ζητείται επιλογή, σύγκριση ή ιεράρχηση φιλοσοφικών ιδεών και έργων, η απάντηση δε βαθμολογείται μόνο με βάση τη συμφωνία της προς το κείμενο του σχολικού βιβλίου αλλά και σε σχέση με την επαρκή, εύλογη και αποδεικτικά θεμελιωμένη αιτιολόγησή της από τους/ις μαθητές/τριες.

Κατά τη βαθμολόγηση της δεύτερης ομάδας ερωτήσεων, εκτός των παραπάνω, θετικά αξιολογούνται επίσης:

- η λογική αλληλουχία της διατύπωσης και η κριτική επεξεργασία των σκέψεων των μαθητών/τριών
- η ικανότητα τους να εντάσσουν τα ζητούμενα στο ευρύτερο φιλοσοφικό πλαίσιο όπου ανήκουν.
- η δυνατότητα να συγκρίνουν, να συσχετίζουν και να αποτιμούν την εξέλιξη και την επίδραση των φιλοσοφικών ιδεών.
- η διατύπωση εύλογης και πειστικής φιλοσοφικής ανάλυσης και επιχειρηματολογίας.

Σε περίπτωση που ζητείται συνδυαστική απάντηση, σημαντικό στοιχείο για την αξιολόγηση είναι η πρωτότυπη σύνθεση των γνωστικών στοιχείων που χρησιμοποιούνται και όχι η απλή συρραφή χωρίων του σχολικού βιβλίου.

Σε περίπτωση που ζητείται ερμηνεία αποσπάσματος φιλοσοφικού κειμένου, σημαντικά στοιχεία για τη συνολική εκτίμηση είναι η δυνατότητα ένταξης του κειμένου στην περίοδο και το φιλοσοφικό πλαίσιο όπου ανήκει, η ακριβής και σαφής ανάλυση του περιεχομένου, η κριτική αποτίμησή του και η αποφυγή αόριστων και γενικόλογων σχολίων.

Γενικά οι απαντήσεις πρέπει να αξιολογούνται συνολικά, με κριτήριο τη συλλογιστική ορθότητα και την ουσιαστική ευστοχία τους και όχι αποκλειστικά τον βαθμό αναπαραγωγής του περιεχομένου του σχολικού βιβλίου. Θετικό στοιχείο αξιολόγησης είναι η ικανότητα των μαθητών/τριών να διατυπώνουν και να τεκμηριώνουν με φιλοσοφική επάρκεια την προσωπική τους άποψη, ιδιαίτερα αν αυτή είναι διαφορετική από τις θέσεις του σχολικού βιβλίου.

VI. ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

1. Ερμηνευτική πρόταση στην 6η ενότητα 'Ρενέ Ντεκάρτ'

(Αρχές Φιλοσοφίας Β' Λυκείου)

Το παράδειγμα διδασκαλίας των ορθολογιστών Ρενέ Ντεκάρτ-Μπαρούχ Σπινόζα που ακολουθεί αποσκοπεί στην ανάδειξη της κοινής τους προβληματικής και της αλληλουχίας των ιδεών τους, έτσι ώστε να μην κατακερματίζεται η συνάφειά τους

Στοχοθεσία. Παρουσίαση των συγκεκριμένων φιλοσοφικών προβλημάτων που αναδύονται από τη μελέτη της καρτεσιανής και σπινοζικής θε-

ωρίας, όπως περιγράφεται στο σχολικό εγχειρίδιο, με αναφορά σε κείμενα πρωτογενή (πηγές) και ερμηνευτικά.

Φιλοσοφικά Προβλήματα.

1. Πώς μπορούμε να είμαστε πεπεισμένοι πως ό,τι παρατηρούμε γύρω μας δεν είναι όλα παραισθήσεις και ψευδαισθήσεις;
2. Είναι δυνατή μια απόδειξη ύπαρξης του θεού;
3. Ποιά είναι η σχέση ψυχής και σώματος;

Τα τρία φιλοσοφικά προβλήματα αναλύονται το καθένα σε μια τριμερή διάταξη: Α΄ Διδακτικές επισημάνσεις, Β΄ Ερμηνεία φιλοσοφικών κειμένων, Γ Συζήτηση-Ερωτήσεις.

1.Α Διδακτικές επισημάνσεις. Με τη σκέψη του Ντεκάρτ δίνεται η συνέχεια στην εξέλιξη των φιλοσοφικών ιδεών, αφού μ' αυτή γίνεται η μετάβαση από τον αρχαίο σκεπτικισμό στο νεότερο.

Για την ανασυγκρότηση των σκεπτικιστικών επιχειρημάτων, που προβάλλει ο Ντεκάρτ, προκειμένου να υπονομεύσει τον κοινό ρεαλισμό, θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε ως βοηθητικά κείμενα τα παρακάτω φιλοσοφικά κείμενα.

1. Β Ερμηνεία Φιλοσοφικών Κειμένων

I. Το Cogito.

Είχα από πολύ καιρό παρατηρήσει ότι για τα ήθη είναι καμιά φορά ανάγκη να ακολουθήσει κανείς γνώμες που ξέρει πως είναι αβέβαιες, έστω κι αν είναι αδιαμφισβήτητες ...αλλά επειδή τότε επιθυμούσα να ασχοληθώ μόνο με την αναζήτηση της αλήθειας, σκέφτηκα ότι έπρεπε να κάνω εντελώς το αντίθετο και να απορρίψω ως απόλυτα ψευδές καθετί στο οποίο θα μπορούσα να φανταστώ την παραμικρή αμφιβολία, για να δω αν θα έμενε καθόλου ύστερα από αυτά κάτι που να πιστεύω και που να είναι τελείως αδιαμφισβήτητο. Έτσι, επειδή οι αισθήσεις μας απατούν καμιά φορά, θέλησα να υποθέσω ότι δεν υπήρχε τίποτε που να είναι όπως μας κάνουν να φανταζόμαστε. Και όπως υπάρχουν άνθρωποι που κάνουν λάθη καθώς συλλογίζονται, έστω κι όταν εγγίζουν τα απλούστερα θέματα της γεωμετρίας, και κάνουν σ' αυτά παραλογισμούς, απέρριψα ως ψευδείς όλους τους λόγους που είχα χρησιμοποιήσει προηγουμένως ως αποδείξεις και τέλος σκεπτόμενος ότι όλες αυτές οι ίδιες σκέψεις που κάνουμε ξύπνιοι μπορούν να έλθουν όταν κοιμόμαστε, χωρίς να είναι καμιά τους αληθινή, αποφάσισα να υποθέσω ότι δέχομαι πως όλα τα πράγματα που είχαν μπει τότε στο πνεύμα μου δεν ήταν περισσότερο αληθινά απ' ό,τι οι ψευδαισθήσεις των ονείρων μου. Αλλά αμέσως πρόσεξα ότι την ώρα που ήθελα να σκεφτώ πως όλα είναι ψεύτικα, έπρεπε αναγκαστικά εγώ που το σκεφτόμουν

να είμαι κάτι και παρατηρώντας ότι αυτή η αλήθεια 'σκέπτομαι, άρα υπάρχω' ήταν τόσο στέρη και τόσο ασφαλής, ώστε οι πιο παράδοξες υποθέσεις των Σκεπτικών δεν μπορούσαν να την κλονίσουν, έκρινα ότι μπορούσα να τη δεχτώ χωρίς δισταγμό ως την πρώτη αρχή της φιλοσοφίας.

Ρενέ Ντεκάρτ, Λόγος για την Μέθοδο, IV. (το κείμενο αυτό υπάρχει και στο βιβλίο του καθηγητή)

- II. Επιμένοντας στην υποκειμενικότητα, οι νέοι φιλόσοφοι ήταν σε θέση να υπερβούν την καθιερωμένη αυθεντία της εκκλησίας, καθώς και τους χρισμένους από το θεό πολιτικούς ηγέτες. Αυτός ο υπερτονισμός του υποκειμένου άνοιγε επίσης το δρόμο προς έναν υπέροχο εξισωτισμό. Η θεμελίωση της αλήθειας βρίσκεται στα χέρια του ανθρώπου. Κι αυτό που θεμελιώνουμε κάνοντας χρήση της ορθής μεθόδου του λόγου και της εμπειρίας είναι αληθινό όχι μόνο για εμάς, αλλά για όλο τον κόσμο, αντικειμενικά...

Μέσα απ' αυτό ακριβώς το παράδοξο της αντικειμενικότητας που βρίσκεται στην υποκειμενικότητα γεννιέται η σύγχρονη φιλοσοφία. Όλοι σχεδόν συμφωνούν ότι ο Ρενέ Ντεκάρτ είναι ο σύγχρονος εισηγητής αυτού του παράδοξου και ο πατέρας της μοντέρνας φιλοσοφίας. Ο Ντεκάρτ υπήρξε ο φιλόσοφος που επέμενε με δραματικό τρόπο σ' αυτή την στροφή την ταυτόχρονη προς την υποκειμενικότητα και τη χρήση της λογικής, δηλαδή 'της μεθόδου των μαθηματικών', για να επιχειρηματολογήσει, και την αντικειμενικότητα.

P. Σόλομον-Κ.Χίγκινς, Μια σύντομη ιστορία της Φιλοσοφίας. 'Το πάθος του στοχασμού.', κεφάλαιο 'Ο ρόλος της αμφιβολίας στον Ντεκάρτ και τον Μονταίν.'

1.Γ' Ερωτήσεις

Κλιμακώνοντας τις ερωτήσεις, μπορούμε να φτάσουμε σ' αυτές που επιδιώκουν την κριτική τοποθέτηση και επιχειρηματολογία των μαθητών, έτσι ώστε να κατανοήσουν οι μαθητές/μαθήτριες πως το βιβλίο είναι οδηγός και όχι αποθήκη υλικού προς απομνημόνευση, αξιοποιώντας τα λόγια του Βιτγκενστάιν, 'τα προβλήματα δε λύνονται, δίνοντας καινούριες πληροφορίες, αλλά βάζοντας σε τάξη ό,τι ξέρουμε μέχρι τώρα' (Φιλοσοφικές έρευνες, σσ.77-79).

1. Αφού μελετήσετε το 2^ο κείμενο και συμβουλευτείτε το κείμενο του βιβλίου σας, να ορίσετε τις 'έμφυτες ιδέες', κατά τον Ντεκάρτ, και να διευκρινίσετε αν αυτές τον χρίζουν πράγματι 'πατέρα της μοντέρνας φιλοσοφίας';
2. Να συζητήσετε την αντίφαση που προκαλείται από τις θέσεις του Ντεκάρτ
  - α. Ο άνθρωπος νους διαθέτει εκ θεού έμφυτες ιδέες.

- β. Μόνη βέβαιη πηγή γνώσης είναι η ανθρώπινη λογική.
- 3. Μπορείτε να συσχετίσετε τη μέθοδο της καθολικής αμφιβολίας, που εισηγήθηκε ο Ντεκάρτ, με την μέθοδο της παντελούς άγνοιας που υποστήριζε ο Σωκράτης, προκειμένου να εξασφαλίσει την έγκυρη γνώση των πραγμάτων;
- 4. Επιχειρήστε να διερευνήσετε την εξωτερική ομοιότητα και τις εσωτερικές αναλογίες
  - α. ανάμεσα στο σκεπτικισμό των ακαδημαϊκών σκεπτικών και
  - β. ανάμεσα στο σκεπτικισμό των πυρρωνιστών με το σκεπτικισμό του Ντεκάρτ.

2Α. Διδακτικές επισημάνσεις

Πρέπει να τονιστεί στους μαθητές ο τρόπος με τον οποίο ο Ντεκάρτ προσπαθεί να 'ασφαλίσει' την ύπαρξη του εξωτερικού κόσμου από τις επιθέσεις των σκεπτικών, καταφεύγοντας στην ύπαρξη του θεού. Ο Ντεκάρτ με μαθηματική αυστηρότητα παλινόρθωσε τις παλιές αξίες π.χ. την ύπαρξη του θεού κλπ. Μετά την καταδίκη του Τζιορντάνο Μπρούνο, που ήταν σύγχρονός του, στον δια πυράς θάνατο, μπορούμε να καταλάβουμε πως οι πολυάριθμες εκδηλώσεις θρησκευτικής μισαλλοδοξίας ανάγκασαν τον Ντεκάρτ να κρατήσει επιφυλακτική στάση, ανάλογη με του Σπινόζα, ο οποίος παρόλα αυτά αφορίστηκε το 1656 από την Εβραϊκή Συναγωγή.

2. Β Ερμηνεία Φιλοσοφικών Κειμένων

- Ι. Στον Σπινόζα η γεωμετρική μέθοδος έχει συνάμα και πραγματολογική σημασία. Η θεμελιακή θρησκευτική πεποίθησή του ότι όλα τα πράγματα προκύπτουν από την ενιαία ουσία του θεού απαιτούσε μία μέθοδο της φιλοσοφικής γνώσης, σύμφωνα με την οποία και οι ιδέες των άλλων πραγμάτων θα παράγονταν κατά τον ίδιο τρόπο από την ιδέα του θεού. Στην αληθινή φιλοσοφία η τάξη των ιδεών ταυτίζεται με την τάξη των πραγμάτων. Από αυτό όμως συνάγεται ότι η διαδικασία της γένεσης των πραγμάτων από τον θεό πρέπει αναγκαστικά να είναι ανάλογη με την διαδικασία σύμφωνα με την οποία από το αίτιο προκύπτει το αποτέλεσμα...

Αλλά και αυτή η άποψη βασίζεται σε τελική ανάλυση στη σχολαστική –ρεαλιστική έννοια του 'πραγματικότητας όντος'. Ο Σπινόζα ορίζει την οντότητα ή την θεότητα ως την ουσία, η οποία συνεπάγεται και την ύπαρξη της. Ο ορισμός αυτός είναι απλώς μια συμπυκνωμένη διατύπωση της οντολογικής απόδειξης για την ύπαρξη του θεού. Η απόλυτη αυθυπαρξία έχει διατηρηθεί στον όρο 'causa sui'...

Ο θεός λοιπόν δεν είναι ούτε πνεύμα ούτε σώμα, γι αυτόν μπορούμε να πούμε: είναι.

II Ανασκευή της οντολογικής απόδειξης.

Η οντολογική απόδειξη της ύπαρξης του θεού, η οποία διατυπώθηκε από τον Ντεκάρτ, είναι καθαρή νοητική σύλληψη. Έχοντας ως δεδομένο το ότι ο θεός είναι τέλειος, ο Ντεκάρτ συνάγει με λογική αναγκαιότητα ότι πρέπει να υπάρχει, αφού η τυχόν ανυπαρξία του θα ήταν ασυμβίβαστη με την τελειότητα του. Παρά την κριτική που ασκεί, ο Κάντ δεν απορρίπτει με κανένα τρόπο τις μεταφυσικές αλήθειες και την ύπαρξη του θεού, απλώς τις θεμελιώνει όχι στις αποδείξεις του θεωρητικού λόγου αλλά στον πρακτικό λόγο –στην ηθική συνείδηση ...για αντικείμενα της καθαρής σκέψης δεν υπάρχει κανένα μέσο να γνωρίσουμε την ύπαρξή τους, γιατί θα έπρεπε να μπορεί να γνωστεί εντελώς *a priori*, η συνείδηση όμως κάθε ύπαρξης (είτε μέσω της αντίληψης, είτε μέσω συλλογισμών, που κάπως συνδέονται με την αντίληψη) ανήκει πέρα ως πέρα στην ενότητα της εμπειρίας και μια ύπαρξη έξω από αυτή την περιοχή δεν μπορεί βέβαια να εξηγηθεί ως αδύνατη, αλλά είναι μια προϋπόθεση που δεν μπορούμε με τίποτε να τη δικαιολογήσουμε... Επομένως σε αυτήν την περίφημη οντολογική (καρτεσιανή) απόδειξη της ύπαρξης ενός υπέρτατου όντος από έννοιες, κάθε κόπος και εργασία πήγαν χαμένα...ένας άνθρωπος μπορεί από καθαρές έννοιες να γίνει τόσο πλούσιος σε γνώσεις όσο και ένας έμπορος σε περιουσία, όταν, για να καλυτερέψει την κατάσταση του, αποφασίζει να προσθέσει στο περιεχόμενο του ταμείου του μερικά μηδενικά.

Imm. Kant, Κριτική του καθαρού λόγου, μτφρ.Ε.Π.Παπανούτσου, Εποχές, 13-1964, σσ.8-9.

Γ. Ερωτήσεις

1. Μετά την μελέτη των παραπάνω κειμένων να συζητηθεί πώς συλλαμβάνει ο Σπινόζα την έννοια του θεού και πώς αυτή συσχετίζεται με ή διαφοροποιείται από εκείνη του Ντεκάρτ.
2. Μπορείτε να εξηγήσετε γιατί, σύμφωνα με την καρτεσιανή απόδειξη για την ύπαρξη του θεού, θα έπρεπε η ύπαρξη του θεού να θεωρείται ως μια από τις ιδιότητες του; Αν δεν ισχύει αυτό, εξακολουθεί να είναι στέρεο το οικοδόμημα αποδείξεων του Ντεκάρτ ή αντίθετα καταρρέει; Η ανυπαρξία του θεού συμπαρασύρει σε ανυπαρξία και τον εξωτερικό κόσμο;
3. Να συζητηθεί η εξής άποψη του Κάρλ Γιάσπερς (Εισαγωγή στη Φιλοσοφία, εκδ. Δωδώνη, 1968, σ. 129) «Όσο λιγότερο μπορούμε να αποδείξουμε την ύπαρξη του θεού, άλλο τόσο λίγο μπορούμε να α-

ποδείξουμε την ανυπαρξία του. Οι αποδείξεις και οι αναιρέσεις τους δείχνουν μόνο πώς ένας αποδεδειγμένος θεός δεν είναι θεός, είναι ένα πράγμα μέσα στον κόσμο» (οπ., σ. 129) και «...Ο θεός μένει σε απόσταση και σαν ερώτημα. Να ζης με τον θεό δεν σημαίνει πώς μπορείς να στηρίζεσαι σε εξακριβωμένη γνώση, παρά σημαίνει πώς διακινδυνεύεις τη ζωή σου, με την υπόθεση ότι ο θεός υπάρχει ...Ο θεός της πίστης είναι ο μακρινός θεός, ο αναπόδεικτος θεός» (ο.π., σ. 137). Είναι δυνατό να αποδείξουμε με επιχειρήματα την ύπαρξη οποιουδήποτε όντος;

3. Α. Διδακτικές επισημάνσεις

Η θεωρία της ένωσης και της αλληλεπίδρασης του σώματος και της ψυχής αποτελεί το πιό επίμαχο π ρ ό β λ η μ α στη προσέγγιση της καρτεσιανής φιλοσοφίας. Ο Ντεκάρτ είχε επίγνωση της επισφαλούς εγκυρότητας της θεωρίας του, η οποία δεν προκάλεσε μόνο τη σφοδρή συχνά κριτική τόσο των σύγχρονων όσο και των μεταγενέστερων μελετητών του έργου του. Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον το απόσπασμα από το έργο του Thomas Nagel 'Θεμελιώδη φιλοσοφικά προβλήματα', από το κεφάλαιο 'Το πρόβλημα της σχέσης πνεύματος –σώματος', που αναφέρεται στον Φυσικαλισμό, τη σύγχρονη επιστημονική απάντηση στο πρόβλημα.

Β. Φιλοσοφικά κείμενα

I. 'Προκύπτει λοιπόν ότι όσοι ουδέποτε φιλοσοφούν και βασίζονται μόνο στις αισθήσεις τους δεν αμφιβάλλουν καθόλου ότι η ψυχή κινεί το σώμα κι ότι το σώμα επενεργεί στη ψυχή, αλλά τα θεωρούν ένα αδιαίρετο πράγμα, δηλαδή συλλαμβάνουν την ένωση τους. (...)

Το παρατεθέν απόσπασμα από την αλληλογραφία του Ντεκάρτ με την Ελισάβετ δείχνει με το σαφέστερο δυνατό τρόπο ότι κι ο φιλόσοφος συλλαμβάνει την ένωση της ψυχής με το σώμα ως αλληλεπίδραση, εφόσον από την εποχή της νεανικής του πραγματείας 'Άνθρωπος' χρησιμοποιεί ανεπιφύλακτα, όταν αναφέρεται στη σχέση του σώματος με την ψυχή, ορολογία που δηλώνει αιτιότητα. Αλλά και στα 'Πάθη της ψυχής', βιβλίο το οποίο γράφει μετά τις αντιδράσεις που προκάλεσε η μεταφυσική του και που τον ώθησε να εμβαθύνει στην τόσο δύσκολα αποδεκτή έννοια της ένωσης ψυχής – σώματος, φαίνεται απόλυτα πεπεισμένος για την πραγματική επίδραση της μίας υπόστασης στην άλλη.

Rene Descartes, Τα πάθη της ψυχής σσ. 75-77.

II. Ο Σπινόζα επιδιώκει να δείξει, σε αντίθεση προς τον Ντεκάρτ, ότι η διαιρετότητα και, ως έκ τούτου, το πεπερασμένο

της εκτατής (σωματικής) υπόστασης δεν μπορεί παρά να είναι μια εσφαλμένη υπόθεση. Με την διευκρίνιση αυτή αποφεύγεται το ακατανόητο, δηλαδή η δημιουργία της ύλης από το τίποτε. Ο ορισμός της έκτασης ως ενός κατηγορήματος του θεού ισοδυναμεί με την ανύψωση της ύλης στο επίπεδο της σκέψης, και έτσι αναγνωρίζεται και στις δύο η ίδια αξία, ενώ αποφεύγεται η θεώρηση της ύλης ως πηγής κακού και πλάνης. Με άλλα λόγια ανατρέπεται η παραδοσιακή ιεράρχηση σκέψης-ύλης.

Β. Γρηγοροπούλου, Γνώση, πάθη και πολιτική στη φιλοσοφία του Σπινόζα., σ.21-22.

III. Η άποψη ότι οι άνθρωποι δεν συνίστανται από τίποτε άλλο παρά μόνο από φυσική ύλη και ότι οι νοητικές λειτουργίες τους είναι φυσικές καταστάσεις του εγκεφάλου τους καλείται φυσικαλισμός (ή μερικές φορές υλισμός)... η γκρίζα μάζα από δισεκατομμύρια νευρικά κύτταρα μέσα στο κρανίο μας δεν είναι απλώς ένα φυσικό αντικείμενο. Έχει πλήθος φυσικές ιδιότητες, – μεγάλα ποσά χημικής και ηλεκτρικής ενέργειας εκλύονται μέσα σε αυτή τη μάζα – αλλά έχει επιπλέον και νοητικές λειτουργίες, που συντελούνται μέσα σ' αυτήν.... Δεν θα αποκτήσουμε μια επαρκή γενική σύλληψη του κόσμου, έως ότου εξηγήσουμε πως, όταν ένας αριθμός φυσικών στοιχείων συναθροισθούν κατά τον σωστό τρόπο, σχηματίζουν όχι απλώς ένα λειτουργικό βιολογικό οργανισμό, αλλά μία συνειδητή ύπαρξη. Αν η συνειδηση καθεαυτή μπορούσε να ταυτιστεί με κάποιου είδους φυσική κατάσταση, θα άνοιγε ο δρόμος για μια ενοποιημένη φυσική θεωρία σχετικά με το πνεύμα και το σώμα και ίσως ακόμη για μια ενοποιημένη θεωρία σχετικά με το σύμπαν. Αλλά υπάρχουν αρκετά ισχυροί λόγοι εναντίον μιας καθαρά φυσικής θεωρίας για τη συνειδηση, ώστε να φαίνεται πως είναι αδύνατη μια φυσική θεωρία για το σύνολο της πραγματικότητας.

Thomas Nagel, Θεμελιώδη φιλοσοφικά προβλήματα, 'Το πρόβλημα της σχέσης πνεύματος-σώματος' σελ. 40.

Ερωτήσεις

1. 'Αποφασίζω να κουνήσω το χέρι μου – και το χέρι μου πράγματι κουνιέται. Ή αποφασίζω να τρέξω για να προλάβω το λεωφορείο, και την επόμενη στιγμή τα πόδια μου σφυροκοπούν το έδαφος ασυγκράτητα. Υπάρχουν στιγμές που σκέφτομαι κάτι θλιβερό, και τα δάκρυα πλημμυρίζουν τα μάτια μου. Πώς εξηγούσε ο Ντεκάρτ, από την άποψη της φυσιολογίας του ανθρώπου, την αλληλεπίδραση σώματος και ψυχής;

2. α) Μήπως η ψυχή δεν υφίσταται καθόλου, αφού δεν έχει υλική υπόσταση; Αιτιολογήστε την απάντησή σας.
β) Αφού τα έμψυχα ταυτίζονται με τα ζωντανά, μήπως η ψυχή συγχέεται με τη ζωή;
- 3 α) Εξακολουθεί να ισχύει το ερώτημα και σήμερα πως κάτι 'πνευματικό' μπορεί να βάλει σε κίνηση ένα μηχανισμό όπως το σώμα; Αιτιολογήστε την απάντησή σας.
β) Παρατηρήστε το σώμα σας: μπορεί να αυτενεργήσει, να αισθανθεί, ή να κατανοήσει;
γ) Γιατί λέμε 'έχω ένα σώμα', και όχι 'είμαι το σώμα μου'; Γιατί δεν ταυτίζουμε το 'εγώ' μας με το σώμα μας;
4. Με τη βοήθεια φιλοσοφικών λεξικών να αναζητηθεί η απάντηση στο εξής ερώτημα: Κατά τι διαφέρει η ψυχή από τη νόηση και το πνεύμα;
5. Η αγάπη, το μίσος, η επιθυμία, η ελπίδα, η απελπισία, η λύπη, η οργή, η απέχθεια, ο φθόνος, η ζηλοτυπία κ.λ.π. είναι ψυχικά πάθη ή επενέργειες του σώματος στη ζωή της ψυχής;

2. Παράδειγμα συνοπτικής επαναληπτικής αξιολόγησης (*Αρχές Φιλοσοφίας Β' Λυκείου*)

Θέμα: Η φιλοσοφία του Πλάτωνα

Α. Βασικά θέματα της πλατωνικής φιλοσοφίας είναι (σωστό/λάθος):

Η θεωρία των ιδεών

Η θεωρία περί ψυχής

Η θεωρία για την ιδανική πολιτεία

Β. Η πλατωνική θεωρία των ιδεών χαρακτηρίζεται ως ένα δυιστικό ιδεαλιστικό σχήμα. Γιατί;

Γ. Η ψυχή αποτελείται από τρία μέρη:

Λογιστικό

Θυμοειδές

Επιθυμητικό

Πώς μπορούν τα μέρη αυτά να εναρμονίζονται ως προς τη συμπεριφορά του ανθρώπου;

Δ. Η πλατωνική πολιτεία αποτελείται/συγκροτείται από τρεις τάξεις:

τους άρχοντες

τους φύλακες

τους τεχνίτες

Ποιοι είναι οι συγκεκριμένοι ρόλοι τους και με τι αντιστοιχεί αυτό το πολιτειακό πρότυπο;

Ε. Αν οι φιλόσοφοι δε γίνουν μέσα στις πόλεις βασιλείς ή αυτοί που σήμερα ονομάζονται βασιλείς... δεν αποκτήσουν ειλικρινή και επαρκή φιλοσοφική μόρφωση, και αν αυτά τα δύο, η πολιτική δύναμη και η φιλοσοφία, δε συναντηθούν στο ίδιο πρόσωπο..., δε θα πάψουν τα δεινά να μαστίζουν τις πόλεις και ολόκληρο το ανθρώπινο γένος.

(Πλάτων, *Πολιτεία* Ε 473 C-D)

Πώς θα κρίνατε την πολιτική αυτή άποψη με μια σύγχρονη προοπτική;

ΣΤ. Πώς καταλαβαίνετε την παρατήρηση του Άγγλου μαθηματικού και φιλοσόφου Whitehead ότι «όλη η δυτική φιλοσοφία είναι ουσιαστικά μια σειρά από υποσημειώσεις στον Πλάτωνα»;

ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

Η Ψυχολογία διδάσκεται στην Α΄ τάξη του Ενιαίου Λυκείου ως μάθημα επιλογής (2 ώρες την εβδομάδα καθ' όλη τη διάρκεια του σχολικού έτους).

Κατά το σχολικό έτος 2001-2002 θα διδαχθεί το νέο βιβλίο Ψυχολογίας της συγγραφικής ομάδας του κ. Κ. Μάνου (βιβλίο μαθητή), το οποίο αποτελεί μέρος του διδακτικού συνόλου (βιβλίο μαθητή, βιβλίο καθηγητή και τετράδιο ασκήσεων μαθητή).

Σύντομη παρουσίαση του Προγράμματος Σπουδών

- Η επιστήμη της Ψυχολογίας
- α. Ιστορική εξέλιξη της Ψυχολογίας
- β. Κλάδοι Ψυχολογίας, μέθοδοι, βασικές ψυχολογικές θεωρίες
  - Βασικά στάδια εξέλιξης του ατόμου και κύρια χαρακτηριστικά τους
  - Βασικές έννοιες Γνωστικής Ψυχολογίας
- α. Αντίληψη, μνήμη, νόηση, σχέση γλώσσας και νόησης
  - Κίνητρα και συναισθήματα
  - Προσωπικότητα και ατομικές διαφορές
- α. Θεωρίες της προσωπικότητας
  - Στοιχεία Κοινωνικής και Πολιτικής Ψυχολογίας
- α. Κοινωνικοποίηση, κοινωνικοί ρόλοι, στάσεις, προκαταλήψεις-στερεότυπα
- β. Πολιτική Ψυχολογία, ιδεολογία, κοινή γνώμη
  - Στοιχεία Ψυχολογίας της Εργασίας, της Οργάνωσης και της Οικονομίας
- α. Κίνητρα εργασίας, προσωπικό, ηγεσία, επαγγελματικός χώρος, διαφήμιση
  - Στοιχεία Σχολικής Ψυχολογίας
- α. Σχολική επίδοση, μαθησιακές δυσκολίες
- β. Προβλήματα συμπεριφοράς, Σχολική Ψυχολογική Υπηρεσία
  - Στοιχεία Κλινικής Ψυχολογίας
- α. Αποκλίνουσα Συμπεριφορά
- β. Αίτια και μορφές αποκλίνουσας συμπεριφοράς
- γ. Διαταραχές, ψυχοθεραπευτική αντιμετώπιση
  - Η έρευνα στην επιστήμη της Ψυχολογίας
- α. Βασικές έννοιες
- β. Είδη και μέθοδοι της ψυχολογικής έρευνας

Γενικοί Σκοποί διδασκαλίας του μαθήματος

Με τη διδασκαλία της Ψυχολογίας επιδιώκεται:

- Να γνωρίσουν οι μαθητές τις βασικές έννοιες της Ψυχολογίας και τις

μεθόδους της.

- Να γνωρίσουν τα χαρακτηριστικά της εξελικτικής πορείας του από-μου, ώστε να μπορούν να ερμηνεύουν και να κατανοούν την ανθρω-πινη συμπεριφορά.
- Να βοηθηθούν στην ανάπτυξη των διαπροσωπικών σχέσεων μέσα στη σχολική κοινότητα και στην κοινωνία γενικότερα.
- Να γνωρίσουν και να ασκηθούν στον τρόπο διεξαγωγής της επιστη-μονικής έρευνας.
- Να συσχετίσουν τα δεδομένα της Ψυχολογίας με την καθημερινή ζωή.
- Να βοηθηθούν στην καλύτερη επιλογή αναφορικά με το επάγγελμά τους, τις διαπροσωπικές σχέσεις, τις διαφυλικές κτλ.
- Να αναπτύξουν ανθρωπιστικά συναισθήματα και την αγάπη προς τον άνθρωπο.

Ειδικοί στόχοι

- Να κατανοήσουν οι μαθητές την αυτοτέλεια της Ψυχολογίας ως επι-στήμης, τον εμπειρικό και πειραματικό της χαρακτήρα και να γνωρί-σουν τους βασικούς κλάδους της καθώς και το αντικείμενο καθενός από αυτούς.
- Να μάθουν πώς διεξάγεται μια επιστημονική έρευνα στο χώρο της Ψυχολογίας, τη μεθοδολογική διαδικασία που ακολουθείται και τα μέσα που χρησιμοποιούνται.
- Να γνωρίσουν οι μαθητές την ανάπτυξη και το σχηματισμό των κύ-ριων γνωστικών λειτουργιών της αντίληψης, της μάθησης, της μνή-μης και της σκέψης και πώς μπορούν να μεταφέρουν τη γνώση αυτή στην καθημερινή ζωή.
- Να μπορέσουν σε κάποιο βαθμό να επισημαίνουν και να αξιολογούν τα δικά τους καθώς και των άλλων κίνητρα συμπεριφοράς και τα συναισθήματά τους.
- Να γνωρίσουν τα εξελικτικά στάδια του ανθρώπου και τα βιοψυχικά χαρακτηριστικά του. Να συνειδητοποιήσουν την πολυπαραγοντική αιτιολογία του φαινομένου της εξέλιξης και να αντιληφθούν καλύτε-ρα τις ιδιαιτερότητες της εφηβικής ηλικίας.
- Να γίνει κατανοητό πως οι άνθρωποι εκτός από τα κοινά τους χαρα-κτηριστικά έχουν και τις ατομικές τους διαφορές, που συνθέτουν τη μοναδικότητα του καθενός.
- Να αποκτήσουν τις γνώσεις εκείνες που θα τους βοηθήσουν να αντι-ληφθούν καλύτερα την κοινωνική συμπεριφορά του ανθρώπου, την κοινωνική αλληλεπίδραση και τη λειτουργικότητα των κοινωνικών ο-μάδων. Να προσδιορίσουν πιο υπεύθυνα και πιο συνειδητά τη συ-μπεριφορά τους ως μέλη των διάφορων ομάδων στις οποίες συμμε-τέχουν αλλά και της κοινωνίας γενικότερα.
- Με την εισαγωγή των μαθητών στο χώρο της Ψυχολογίας της Εργα-

σίας επιδιώκεται να προβληματιστούν σε σχέση με τα δρώμενα στον εργασιακό τομέα και να συνειδητοποιήσουν ότι οι συνθήκες και η φύση της εργασίας επηρεάζουν σημαντικά και την ψυχολογία του εργαζομένου και την αποδοτικότητά του.

- Να οδηγηθούν στην επίγνωση των μαθησιακών τους ικανοτήτων και να κατανοήσουν τη σημασία της θετικής τους στάσης απέναντι στη σχολική μάθηση. Να κατανοήσουν τις επιπτώσεις των μαθησιακών δυσκολιών και την ανάγκη αναζήτησης βοήθειας από τους ειδικούς.
- Να προβληματιστούν ως προς τα κριτήρια διάκρισης μιας συμπεριφοράς ως αποκλίνουσας. Να γνωρίσουν τις μορφές υπό τις οποίες μπορεί να εμφανιστεί η μη φυσιολογική συμπεριφορά και να βοηθηθούν στην αντιμετώπιση προσωπικών τους δυσκολιών.

Σχεδιασμός και διεξαγωγή διδασκαλίας

- Η διδασκαλία του μαθήματος της Ψυχολογίας, όπως και κάθε μαθήματος, προσδιορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τους σκοπούς και τους στόχους που έχουν επιλεγεί από το αντίστοιχο πρόγραμμα σπουδών. Ο διδάσκων οφείλει να προγραμματίζει και να σχεδιάζει το διδακτικό του έργο με βάση το τι επιδιώκει και σε τι στοχεύει με το σύνολο του μαθήματος ή με την κάθε διδακτική ενότητα. Οι απώτερες ή οι άμεσες επιδιώξεις της όλης διδακτικής διαδικασίας θα καθορίσουν ως ένα σημείο όχι μόνο τις μεθόδους διδασκαλίας αλλά και την επιλογή των μέσων που θα χρησιμοποιηθούν για την καλύτερη διεξαγωγή της.
- Είναι προφανές πως μια γενική εποπτεία του συνόλου της διδασκτέας ύλης, που επιβάλλεται να έχει ο διδάσκων από την αρχή της σχολικής χρονιάς, αναμφίβολα θα διευκολύνει την πραγμάτωση των σκοπών και των στόχων του μαθήματος. Η μορφή που θα προσλάβει η κάθε επιμέρους διδασκαλία δεν μπορεί και δεν πρέπει να είναι πανομοιότυπη μεθοδολογικά με κάθε προηγούμενη. Η μέθοδος που θα υιοθετηθεί σε μια συγκεκριμένη διδασκαλία θα υπαγορευθεί από την ιδιαιτερότητα της διδακτικής ενότητας, τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των μαθητών αλλά και από την ευελιξία του διδάσκοντος να επωφεληθεί από μια εντυπωσιακή είδηση, από ένα κοινωνικό συμβάν ή από ένα ελκυστικό για τα παιδιά περιστατικό. Δεν πρέπει ακόμη να του διαφεύγει πως η φύση κατεξοχήν του μαθήματος της Ψυχολογίας επιτάσσει η διδακτική διαδικασία να προσλαμβάνει βιωματικό χαρακτήρα για το μαθητή. Έτσι το μάθημα θα προκαλεί το άμεσο ενδιαφέρον του μαθητή, θα γίνεται περισσότερο κατανοητό και θα αφομοιώνεται ευκολότερα.
- Η αφήγηση σε καμία περίπτωση δεν είναι δυνατό να αποτελέσει την αποκλειστική μέθοδο παρουσίασης του νέου μαθήματος. Μπορεί ο διδάσκων ξεκινώντας με αυτή να μεταδώσει με σαφήνεια και συντομία το περιεχόμενο της ορισμένης διδακτικής ενότητας και να προ-

καλέσει τον προβληματισμό των μαθητών. Κατόπιν όμως είναι ανάγκη να την συνδυάσει με το διάλογο, με τον οποίο θα επιτύχει την ενεργητική συμμετοχή των μαθητών στη βαθύτερη κατανόηση και εκμάθηση του νέου γνωστικού αντικειμένου. Οι μαθητές είναι σκόπιμο σε μια τέτοια μαθησιακή ενεργοποίηση να παρακινούνται στην αναφορά παραδειγμάτων από την καθημερινή ζωή και να διατυπώνουν τις προσωπικές τους εμπειρίες. Με αυτόν τον τρόπο η πρόσκτηση της νέας γνώσης, ενισχυμένη από την επίκληση των γεγονότων της καθημερινής πραγματικότητας, θα γίνεται αποτελεσματικότερη και θα έχει μεγαλύτερη διατηρησιμότητα.

- Από τα πολλά ονόματα που παρατίθενται στο βιβλίο ο διδάσκων θα επιμένει στα ονόματα εκείνων των ψυχολόγων που έπαιξαν καθοριστικότερο ρόλο στην προώθηση της επιστήμης. Δεν ενδείκνυται να επιβαρύνει τη μνήμη των μαθητών με πολλά ονόματα διάφορων μελετητών και εκπροσώπων θεωριών. Ούτε θα πρέπει να σταθεί ιδιαίτερα σε πολύ ειδικές γνώσεις, οι οποίες είναι δύσκολο να κατανοηθούν και φυσικά να ενσωματωθούν στο φτωχό για την ηλικία αυτή ήδη υπάρχοντα γνωστικό κόσμο του μαθητή.
- Παράλληλα καλό θα είναι να μη χρησιμοποιεί και, πολύ περισσότερο, να μην απαιτεί από τους μαθητές να απομνημονεύουν όρους επιστημονικούς δίχως προηγουμένως να έχει αποσαφηνίσει με σχολαστικότητα, πλήρως και με τη χρήση παραδειγμάτων το περιεχόμενό τους. Το γλωσσάρι που υπάρχει στο τέλος του βιβλίου του μαθητή θα βοηθήσει σ' αυτήν την κατεύθυνση.
- Ο διδάσκων ας κατανέμει το διαθέσιμο χρόνο της κάθε διδακτικής περιόδου έτσι ώστε να εξασφαλίσει τη χρονική δυνατότητα που θα του επιτρέψει άλλοτε με περισσότερη και άλλοτε με λιγότερη άνεση να ασχοληθεί με τις ερωτήσεις, και αυτές που βρίσκονται μετά από κάθε διδακτική ενότητα και τις ανακεφαλαιωτικές στο τέλος του κάθε κεφαλαίου. Με αυτές καθώς και με τις ασκήσεις από το τετράδιο του μαθητή θα κατορθώσει να ωθήσει το μαθητή σε ενεργότερη και ουσιαστικότερη συμμετοχή στη μαθησιακή διαδικασία, να ξεκαθαρίσει στη σκέψη του την καινούρια γνώση και να συντελέσει στην πιο στέρεη εμπέδωσή της.
- Ο διδάσκων ας μην υποτιμά τον επικουρικό ρόλο που διαδραματίζουν τα εποπτικά μέσα στην αποτελεσματικότερη μετάδοση της νέας γνώσης. Να θεωρεί ως αναγκαία τη συμβολή τους, όταν κάποια σημεία της συγκεκριμένης ενότητας το απαιτούν, με τη σκέψη ότι με την πρόσθετη συνδρομή της αισθητηριακής οπτικής πληροφόρησης θα βοηθήσει το μαθητή στην πληρέστερη κατανόηση των σημείων αυτών.

Οργάνωση της διδασκαλίας

Γενικές Οδηγίες

- Οι ερωτήσεις μετά από κάθε ενότητα είναι κατά κανόνα ερωτήσεις κατανόησης του κειμένου της ενότητας.
- Οι ανακεφαλαιωτικές ερωτήσεις-ασκήσεις (στο τέλος κάθε κεφαλαίου) αποσκοπούν, κυρίως, στο να διαμορφώσει ο μαθητής μια συνολική εικόνα για το περιεχόμενο του κεφαλαίου και να διατηρήσει στη μακροπρόθεσμη μνήμη τα βασικά σημεία του κεφαλαίου.
- Οι ερωτήσεις στο τετράδιο εργασίας και άσκησης του μαθητή αποσκοπούν στη δημιουργική δραστηριοποίηση του μαθητή και στην εφαρμογή των γνώσεων που απέκτησε.

Γενικά ο διδάσκων προβαίνει σε επιλεκτική χρήση των ερωτήσεων - ασκήσεων σε όποια ενότητα εκείνος νομίζει ότι είναι απαραίτητο, και εφόσον ο χρόνος τού το επιτρέπει.

- Η ύλη σε γκρίζο πλαίσιο βοηθάει στην κατανόηση του κυρίως κειμένου στο οποίο και επικεντρώνεται η προσπάθεια του μαθητή και σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί εξεταστέα ύλη. Ως εκ τούτου η ύλη σε γκρίζο πλαίσιο δεν υπολογίζεται στην έκταση του περιεχομένου της ενότητας. Ορισμοί όμως και τύποι σε πλαίσιο με κόκκινο χρώμα θα αποτελούν αντικείμενο της διδακτικής και εξεταστικής ύλης.
- **Η διδακτέα ύλη καθορίστηκε σε 40 περίπου διδακτικές ενότητες με βάση τη χρονική δυνατότητα που προσφέρεται στο διδάσκοντα κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς. Όταν ο διδάσκων έχει περισσότερο χρόνο, μπορεί να προχωρήσει στη διδασκαλία και άλλων διδακτικών ενότητων.**
- Οι ενότητες για τις οποίες θα γίνεται σύντομη αναφορά δε θα αποτελούν διδακτική και εξεταστική ύλη για τους μαθητές.
- Η διδασκαλία των διδακτικών ενότητων θα γίνει με τη σειρά που αυτές παρατίθενται στο βιβλίο του μαθητή.

1. Εισαγωγή

2. Η Επιστήμη της Ψυχολογίας

Βασικοί στόχοι του κεφαλαίου:

Να γίνει κατανοητό το αντικείμενο της επιστήμης της Ψυχολογίας και η αναγκαιότητα διασύνδεσης αυτής με άλλες επιστήμες, λόγω των ιδιαιτεροτήτων του αντικειμένου που μελετά. Να γίνουν κατανοητά τα επιμέρους αντικείμενα των βασικών και ειδικών κλάδων της Ψυχολογίας καθώς και η εξέλιξη της Ψυχολογίας ως επιστήμης (Περίληπτικά να διδασχθούν οι βασικές ψυχολογικές θεωρίες).

Διδακτικές-Μεθοδολογικές παρατηρήσεις:

Να τονιστεί η πολυπαραγοντική αιτιότητα, η μεταβλητότητα και η συνθετότητα του αντικειμένου της Ψυχολογίας καθώς και το γεγονός ότι

δεν είναι πάντα εύκολο να γίνονται απόλυτες εκτιμήσεις, ερμηνείες και προβλέψεις για την ανθρώπινη συμπεριφορά.

Ο καθηγητής μπορεί να χρησιμοποιήσει τον πίνακα στους κλάδους της Ψυχολογίας και στην ιστορική αναδρομή, προκειμένου να τονιστούν τα βασικά σημεία των ενοτήτων αυτών.

Η ενότητα “Βιολογική βάση της συμπεριφοράς” δε θα διδαχθεί. Η ενότητα “Μέθοδοι και τεχνικές της Ψυχολογίας” είναι προτιμότερο να διδαχθεί στο κεφάλαιο 11 (Επιστημονική έρευνα).

3. Θέματα Εξελικτικής Ψυχολογίας

Βασικοί στόχοι του κεφαλαίου:

Να γνωρίσουν οι μαθητές τα στάδια εξέλιξης του ανθρώπου και τα βασικά γνωρίσματα ιδιαίτερα της προεφηβικής και εφηβικής ηλικίας.

Να διακρίνουν οι μαθητές τις έννοιες “εξέλιξη-ανάπτυξη”, “ήβη-εφηβεία”.

Διδακτικές-Μεθοδολογικές παρατηρήσεις:

Θα δοθεί έμφαση στις διδακτικές ενότητες που αφορούν την προεφηβική-εφηβική ηλικία, ενώ θα γίνει σύντομη αναφορά στις διδακτικές ενότητες: βρεφική, νηπιακή παιδική ηλικία καθώς και ώριμη και γεροντική.

4. Θέματα Γνωστικής Ψυχολογίας

Βασικοί στόχοι του κεφαλαίου:

Κατανόηση βασικών εννοιών των επιμέρους ενοτήτων του κεφαλαίου.

Κατανόηση της έννοιας της μάθησης, της σχέσης της με την προσαρμογή στο περιβάλλον και της επίδρασης της θετικής ενίσχυσης στην παγίωσή της.

Διδακτικές-Μεθοδολογικές παρατηρήσεις:

Να γίνει σύντομη αναφορά της ενότητας “Αντιληπτικές πλάνες” και να συνδεθεί με την ενότητα “Αντίληψη”. Με συντομία επίσης να διδαχθεί η ενότητα “Νευροβιολογικές θεωρίες”, η οποία είναι σκόπιμο να συνδεθεί με την ενότητα της “Μάθησης”.

Η ενότητα “Γνωστικές και κοινωνικές θεωρίες” δε θα διδαχθεί.

Στην ενότητα που γίνεται αναφορά για τη γλώσσα, να διδαχθεί περιληπτικά η ενότητα “Σχέση γλώσσας και νόησης”.

5. Κίνητρα και συναισθήματα

Βασικοί στόχοι του κεφαλαίου:

Γνώση και κατανόηση των βασικών εννοιών και κατηγοριών των κινήτρων και συναισθημάτων.

Διδακτικές-Μεθοδολογικές παρατηρήσεις:

Στον ορισμό του συναισθήματος να δοθεί έμφαση στις ιδιότητες και τις διαστάσεις του: δυσάρεστο-ευχάριστο, αύξηση-μείωση ψυχικής έντασης.

Η ενότητα “Κοινωνιογενή κίνητρα και δράση” να διδαχθεί σύντομα και να συνδεθεί με την ενότητα “Κοινωνιογενή κίνητρα”.

6. Ατομικές διαφορές: Προσωπικότητα και Νοημοσύνη

Βασικοί στόχοι του κεφαλαίου:

Γνώση και κατανόηση των βασικών εννοιών των επιμέρους ενοτήτων. Κατανόηση της συμβολής της κληρονομικότητας και του περιβάλλοντος (αλληλεπίδρασης) στην ανάπτυξη της νοημοσύνης και στην ολοκλήρωση της προσωπικότητας. Γνώση και κατανόηση των βασικών θεωριών της προσωπικότητας.

Διδακτικές-Μεθοδολογικές παρατηρήσεις:

Να τονιστεί η αλληλεπίδραση των παραγόντων της κληρονομικότητας και του περιβάλλοντος στην ανάπτυξη της νοημοσύνης και στην ολοκλήρωση της προσωπικότητας. Επίσης να δοθεί έμφαση στο ότι το «διαφορετικό» από πλευράς νοημοσύνης και προσωπικότητας, δεν είναι απορριπτέο.

Οι ενότητες «Ατομικές διαφορές: Νοημοσύνη», «Γνωστικές, ανθρωπιστικές και παραγοντικές θεωρίες» και «Δυνατότητες διάγνωσης της προσωπικότητας» δε θα διδαχθούν.

7. Θέματα Κοινωνικής και Πολιτικής Ψυχολογίας

Βασικοί στόχοι του κεφαλαίου:

Γνώση και κατανόηση των βασικών εννοιών των επιμέρους ενοτήτων όπως της ομάδας, της κοινωνικοποίησης, της στάσης, της προκατάληψης και των στερεοτύπων.

Οι μαθητές να κατανοήσουν την κοινωνική τους ευθύνη ως μέλη της σχολικής ομάδας αλλά και του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου.

Διδακτικές-Μεθοδολογικές παρατηρήσεις:

Συστηματική χρησιμοποίηση παραδειγμάτων από την καθημερινή ζωή.

8. Θέματα Ψυχολογίας της Εργασίας, της Οργάνωσης και της Οικονομίας

Βασικοί στόχοι του κεφαλαίου:

Οι μαθητές να γνωρίσουν και να κατανοήσουν τις βασικές έννοιες των επιμέρους ενοτήτων όπως του άγχους, της επαγγελματικής ικανοποίησης και της αξιολόγησης στο χώρο της εργασίας.

Διδακτικές-Μεθοδολογικές παρατηρήσεις:

Να διδαχθούν μόνο οι ενότητες: «Παράγοντες επιβάρυνσης και άγχος εργασίας», «Επαγγελματική ικανοποίηση», «Αξιολόγηση προσωπικού», «Κίνητρα εργασίας» και «Διαφήμιση».

9. Θέματα Σχολικής Ψυχολογίας

Βασικοί στόχοι του κεφαλαίου:

Γνώση και κατανόηση των βασικών εννοιών των επιμέρους ενοτήτων όπως σχολική επίδοση, προβλήματα συμπεριφοράς στο σχολείο.

Διδακτικές-Μεθοδολογικές παρατηρήσεις:

Να μη διδαχθούν οι ενότητες: «Μαθησιακές δυσκολίες- δυσλεξία» και «Σχολική Ψυχολογική Υπηρεσία».

10. Θέματα Κλινικής Ψυχολογίας

Βασικοί στόχοι του κεφαλαίου:

Να κατανοήσουν οι μαθητές την έννοια της αποκλίνουσας συμπεριφοράς, ώστε να μπορούν να προβληματιστούν ως προς τα κριτήρια διάκρισης μιας συμπεριφοράς ως αποκλίνουσας.

Διδακτικές-Μεθοδολογικές παρατηρήσεις:

Από το κεφάλαιο αυτό να διδαχτεί μόνο η ενότητα 10.1 «Η αποκλίνουσα συμπεριφορά».

11. Η έρευνα στην επιστήμη της Ψυχολογίας

Βασικοί στόχοι του κεφαλαίου:

Να γνωρίσουν οι μαθητές τους βασικούς όρους της επιστημονικής έρευνας όπως π.χ. υπόθεση, μεταβλητή κτλ. καθώς και τις μεθόδους της επιστημονικής έρευνας.

Διδακτικές-Μεθοδολογικές παρατηρήσεις:

Να μη διδαχτούν οι ενότητες: Κοινωνικοψυχολογική έρευνα - Ανάλυση περιεχομένου.

Αξιολόγηση μαθήματος

Η αξιολόγηση του μαθήματος συνιστά μέρος της διδασκαλίας, με την οποία αφενός ελέγχεται η εκμάθηση της γνώσης που διδάχτηκε και αφετέρου πληροφορείται ο διδάσκων για την επιτυχία ή μη της ακολουθούμενης διδακτικής μεθοδολογίας. Με τον έλεγχο παρέχεται η δυνατότητα στο διδάσκοντα να διαπιστώσει όχι μόνο τι έχει μάθει ο μαθητής αλλά και τη δυνατότητά του μεταφοράς της γνώσης του στην αξιολόγηση και ερμηνεία διάφορων μορφών της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Με την πληροφορία που αποκομίζει από αυτή, εκτιμά την ποιότητα και αποτελεσματικότητα της διδασκαλίας του και οφείλει στη συνέχεια, ανάλογα με την ανατροφοδότηση που του προσφέρει η αξιολόγηση, είτε να συνεχίσει την ίδια διδακτική τακτική είτε να προβεί σε βελτίωση ή τροποποίησή της.

Σε καμιά περίπτωση η αξιολόγηση δεν πρέπει να υποκαθιστά τη διδασκαλία και να τίθεται υπεράνω αυτής αλλά να την υπηρετεί. Κατά συνέπεια εκείνο που προέχει είναι πώς με τη διδασκαλία η μάθηση θα ενθαρρυνθεί και θα ενισχυθεί για να γίνει αρεστή στους μαθητές και όχι πώς θα ελεγχθεί.

Στην τελική-αθροιστική αξιολόγηση των μαθητών ο διδάσκων θα συνεκτιμήσει τη συμμετοχή και το ενδιαφέρον του καθενός στη διδακτική - μαθησιακή διαδικασία, την ανάληψη εργασίας ή άλλης δραστηριότητας και επίσης το βαθμό από τις γραπτές δοκιμασίες (ολιγόλεπτες και ωριαίες). Στην τελική προφορική αξιολόγηση συνιστάται να συνεκτιμώνται οι απαντήσεις στις ερωτήσεις από το βιβλίο του μαθητή, στις ερωτήσεις από το τετράδιο εργασίας και εξάσκησης του μαθητή καθώς και σε ό,τι άλλο κρίνει κατάλληλο με βάση τους επιδιωκόμενους διδακτικούς στόχους.

Η Ψυχολογία διδάσκεται στην Α΄ και Β΄ τάξη των Εσπερινών Ενιαίων Λυκείων ως μάθημα επιλογής (2 ώρες την εβδομάδα καθ' όλη τη διάρκεια του σχολικού έτους).

Κατά το σχολικό έτος 2001-2002 θα διδαχθεί το βιβλίο Ψυχολογίας (βιβλίο μαθητή) της συγγραφικής ομάδας του κ. Κ. Μάνου, το οποίο αποτελεί μέρος του διδακτικού συνόλου (βιβλίο μαθητή, βιβλίο καθηγητή και τετράδιο ασκήσεων μαθητή).

Σύντομη παρουσίαση του προγράμματος σπουδών

1. Η επιστήμη της Ψυχολογίας

- Η σύγχρονη Ψυχολογία
- Σχέση Ψυχολογίας με άλλες επιστήμες
- Κλάδοι Ψυχολογίας
- Ιστορική αναδρομή
- Μέθοδοι και τεχνικές της Ψυχολογίας
- Βασικές ψυχολογικές θεωρίες

2. Θέματα Εξελικτικής Ψυχολογίας

- Η έννοια της εξέλιξης
- Προεφηβική περίοδος
- Εφηβική περίοδος

3. Θέματα Γνωστικής Ψυχολογίας

- Αντίληψη - Αντιληπτικές πλάνες
- Μάθηση
- Μνήμη
- Νόηση/Σκέψη

4. Κίνητρα και συναισθήματα

- Ορισμός κινήτρων - Βιογενή κίνητρα
- Κοινωνιογενή κίνητρα
- Συναισθήματα - Γνωρίσματα συναισθημάτων - Συναισθηματική νοημοσύνη
- Κίνητρα και Συναισθήματα

5. Ατομικές διαφορές: Προσωπικότητα και νοημοσύνη

- Προσωπικότητα και νοημοσύνη
- Θεωρίες προσωπικότητας

6. Θέματα Κοινωνικής και Πολιτικής ψυχολογίας

- Ομάδα, κοινωνικοποίηση
- Κοινωνικοί ρόλοι και κοινωνική αλληλεπίδραση
- Στάσεις, προκαταλήψεις - στερεότυπα

- Μορφές κοινωνικής συμπεριφοράς

7. Θέματα Ψυχολογίας της Εργασίας, της Οργάνωσης και της Οικονομίας

- Επιλογή προσωπικού
- Παράγοντες επιβάρυνσης και άγχος εργασίας
- Επαγγελματική ικανοποίηση
- Αξιολόγηση προσωπικού - κίνητρα εργασίας - διαφήμιση

8. Θέματα Σχολικής Ψυχολογίας

- Σχολική επίδοση
- Προβλήματα συμπεριφοράς στο Γυμνάσιο και στο Λύκειο

9. Στοιχεία κλινικής ψυχολογίας

- Αποκλίνουσα Συμπεριφορά
- Αιτιολογία αποκλίνουσας συμπεριφοράς
- Μορφές αποκλίνουσας συμπεριφοράς

Οι σκοποί διδασκαλίας και οι διδακτικές οδηγίες για το μάθημα της ψυχολογίας στα εσπερινά λύκεια είναι οι ίδιες με αυτές που ισχύουν στα ημερήσια λύκεια.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	5
ΩΡΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΗΜΕΡΗΣΙΩΝ ΕΝΙΑΙΩΝ ΛΥΚΕΙΩΝ	7
ΩΡΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΣΠΕΡΙΝΩΝ ΕΝΙΑΙΩΝ ΛΥΚΕΙΩΝ	12
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ	17
I. ΩΡΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	17
II. ΣΚΟΠΟΙ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ	17
III. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ	18
IV. ΔΙΔΑΚΤΕΑ ΥΛΗ ΚΑΤΑ ΤΑΞΗ	22
V. ΤΡΟΠΟΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ	93
ΛΑΤΙΝΙΚΑ	97
I. ΣΚΟΠΟΙ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ	97
II. ΩΡΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	97
III. ΔΙΔΑΚΤΕΑ ΥΛΗ	97
IV. ΤΡΟΠΟΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ	101
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ (ΕΚΦΡΑΣΗ-ΕΚΘΕΣΗ)	103
I. ΩΡΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	103
II. ΣΚΟΠΟΙ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ	103
III. ΔΙΔΑΚΤΕΑ ΥΛΗ - ΓΕΝΙΚΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ	103
IV. Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ «ΕΚΦΡΑΣΗ - ΕΚΘΕΣΗ» ΣΤΗΝ Α΄, Β΄ ΚΑΙ Γ΄ ΛΥΚΕΙΟΥ	104
V. ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΕΝΟΤΗΤΕΣ	105
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ	149
I. ΩΡΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	149
II. ΣΚΟΠΟΙ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ	149
III. Η ΜΕΘΟΔΟΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ	150
IV. ΔΙΔΑΚΤΕΑ ΥΛΗ	152
ΝΕΟΤΕΡΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ	185
I. ΜΕΘΟΔΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ	185
II. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΥΛΗΣ	187
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ	205
ΙΣΤΟΡΙΑ	233
I. ΩΡΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	233
2. ΕΣΠΕΡΙΝΟΥ ΕΝΙΑΙΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ	233
II. ΣΚΟΠΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ	234
1. Γενικοί σκοποί	234
2. Ειδικοί σκοποί	234
III. ΔΙΔΑΚΤΕΑ ΥΛΗ	236
IV. ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ	257
1. Σχεδιασμός της διδασκαλίας	257
2. Διεξαγωγή της διδασκαλίας	257
3. Διδακτικές-Μαθησιακές δραστηριότητες	261
V. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ	264
1. Μορφές αξιολόγησης	264

2. Σκοποί και τεχνικές αξιολόγησης	264
VI. Η ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΟ ΕΝΙΑΙΟ ΛΥΚΕΙΟ	265
VII. ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΤΙΚΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ	266
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ	269
I. ΓΕΝΙΚΟΙ ΣΚΟΠΟΙ	269
II. ΔΙΔΑΚΤΕΑ ΥΛΗ	269
1. ΑΡΧΕΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ	269
2. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ	271
III. ΜΕΘΟΔΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ	273
IV. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΑ ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ	275
V. ΤΡΟΠΟΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ	276
VI. ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ	278
ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ	287